

Leyla Qabil qızı Abasova
Bakı Dövlət Universiteti İnformasiya və sənəd menecmenti fakültəsi
Redaksiya-nəşriyyat işi kafedrasının baş müəllimi,
tarix üzrə fəlsəfə doktoru
sg.leyla@gmail.com

Ayan Amar qızı Mirzəyeva
Bakı Dövlət Universiteti İnformasiya və sənəd menecmenti fakültəsi
Redaksiya-nəşriyyat işi kafedrasının magistrantı
ayanmirzaeva@gmail.com

GÖZDƏN ƏLİLLİYİ OLAN UŞAQLAR ÜÇÜN ƏDƏBİYYATIN NƏŞRİ VƏZİYYƏTİ

Xülasə: XVIII əsrdə Brayl əlifbasının ixtirası cəmiyyətin xüsusi bir qismini əhatə edən görmə əlilliyi olan şəxslərin maariflənməsi, təhsil alması sahəsində atılan mühüm bir addım idi. Bu əlifba, müasir dövrümüzdə də dünyanın müxtəlif ölkələrində kitab nəşri sahəsində istifadə olunur.

BMT-nin "Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında" Konvensiyası, ölkəmizin Konvensiyaya qoşularaq mühüm tədbirlər görməsi məsələsinin aktuallığını artırır. Ölkədəki kitabxanalarda Brayl əlifbası ilə nəşrlərin yer alması məsələsi, onların təbliği, avadanlıqlardan istifadə edilməsi də əsas tədqiqata cəlb olunan məsələlərdir.

Açar sözlər: brayl əlifbası, konvensiya, sayt, kitabxana, avadanlıq.

Leyla Qabil gizi Abasova
Ayan Amar gizi Mirzəyeva

Status of publication of literature for visually impaired children

Abstract: The invention of the Braille alphabet in the XVIII century was an important step in the field of enlightenment and education of people with visually impaired, covering a special part of society. This alphabet, even in modern times, is used in the field of book publishing in different countries of the world.

The UN "Convention on the Rights of Persons with Disabilities" and the country's accession to the Convention and taking important measures increase the relevance of the issue. The issue of Braille publications in libraries in the country, their promotion and the use of equipment are also the main issues involved in research.

Key words: braille, convention, site, library, equipment.

Лейла Габил кызы Абасова
Аян Амар кызы Мирзаева

Статус публикации литературы для детей
с нарушениями зрения

Резюме: Изобретение шрифта Брайля в восемнадцатом веке было важным шагом, сделанным в области просвещения, получения образования лицами с нарушениями зрения, охватывающими особую часть общества. Этот алфавит и в наше время используется в сфере книгоиздания в разных странах мира.

Конвенция ООН "о правах инвалидов", присоединение нашей страны к конвенции и принятие важных мер повышают актуальность вопроса. Вопрос о размещении изданий шрифтом Брайля в библиотеках страны, их продвижении, использовании оборудования также являются вопросами, вовлеченными в фундаментальные исследования.

Ключевые слова: шрифт Брайля, конвенция, сайт, библиотека, оборудование.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin "Azərbaycanın gələcəyi təhsilli insanların çiyinləri üzərində qurulacaq" fikri müasir dövrümüzdə təhsilin önəmini prioritet mövzu olaraq ön plana çəkir. Ölkənin əsas güc göstəricilərindən olan təhsilli insanların yaşadığı cəmiyyətin qurulmasının təməlinə kiçik yaşlılardan tutmuş böyüklərə qədər hər kəsin aldığı təhsilin yüksək standartlara cavab verməsi əsasdır. Bu aspektdən, xüsusilə uşaqların təhsil alması, onlara xüsusi qayğı göstərilməsi vacibdir. Bu kateqoriyada gözdən əlilliyi olan uşaqların təhsil alması məsələsinə toxunulması mütləqdir. İlk növbədə bu kateqoriyaya daxil olan uşaqlar üçün yaradılan əlifbanın tarixinə nəzər yetirək.

İlk tiflopedaqoqlardan olan Valentin Qayuin görmə məhdudiyyəti olan şəxslər üçün yaradılan əlifbanın təməlini qoymuşdur. O, 1784-cü ildə dünyada ilk dəfə Parisdə hökumətin və xeyriyyə cəmiyyətlərinin köməyi olmadan öz evində şəxsi vəsaiti hesabına görmə əlilliyi olan uşaqlar üçün emalatxana açıb. İlk dəfə həmin emalatxanaya kimsəsiz uşaqlar qəbul edilib. Valentin Qayuin həmin uşaqların təlim və tərbiyəsinə elmi cəhətdən yanaşmış. Onun işləyib hazırladığı "unsial" (unical script) adlanan xüsusi qabarıq şriftlərinin köməyi ilə uşaqlara oxumağı öyrətmək və onlar üçün kitablar çap etmək mümkün olub. Görmə əlilliyi olan uşaqlar həmin şriftlərlə mətn yığmaq bacarığına yiyələniblər. Bundan başqa, Valentin Qayuin ciddi maddi çətinliyə

baxmayaraq, gözdən əlilliyi olanlar üçün cihazların, dərsliklərin, coğrafiya xəritələrinin və qlobusların istehsalı üçün matrislər qurub [5].

Lakin görmə məhdudiyyəti olan şəxslər üçün istifadə edilən ilk sistemli əlifbanın ixtiraçısıdır Lui Brayldır. 1824-cü ildə yaradılan və Brayl adlanan əlifba 6 nöqtədən ibarət nöqtə-relyef şrifti ilə hazırlanıb və barmaqları üzərinə soldan sağa toxundurmaqla oxunur. Lui Braylin bu əlifbanı yaratmasında əsas ilham qaynağı Napoleon Bonapartin Fransız ordusunda xidmət edən Çarlz Barbiyerin əsgərlərin gecə təhlükəsiz ünsiyyət qurması üçün yaratdığı sistem olmuşdur. Müharibə zamanı əsgərlərin məlumatları oxumaq üçün lampadan istifadə etməsi onlar üçün həyatı təhlükə yaradırdı. Bu səbəbdən Çarlz B. "Gecə yazısı" ("Night writing") adlanan sistemi yaratdı. Əsgərlər bu sistem vasitəsilə simvolların üzərinə toxunaraq yazıları oxuya bilirdilər. Sistemə daxil olan nöqtə sayı 12 idi və mənfi cəhəti o idi ki, ilk toxunuşda bütün nöqtələr hiss edilmirdi. Gənc yaşda görmə qabiliyyətini itirmiş Lui Brayl bu sistemlə tanış olduqdan sonra 9 il onun üzərində çalışıb, 6 nöqtədən ibarət təkmil variantı yaratdı. Bu əlifba bu gün də dünyanın müxtəlif ölkələrində görmə əlilliyi olan uşaqlar, böyükklər üçün istifadə olunur.

Araşdırmalar nəticəsində məlum olur ki, ölkəmizdə bu gün yeganə nəşriyyat "Brayl Nəşrləri" İnformasiya Resurs Mərkəzi tərəfindən görmə üzrə əlilliyi olan insanlar üçün kitablar çap edilir. (Qeyd edək ki, ölkəmizdə əlil insanlar üçün kitabların nəşrini sovetlər dövründə ilk dəfə həyata keçirən nəşriyyat "Azərənşr" olmuşdur).

"Brayl Nəşrləri" İnformasiya Resurs Mərkəzi 1995-ci ildə yaradılmışdır. Poliqrafiya avadanlıqlarının əldə olunması və alınmasında Əmək Nazirliyi, İngiltərə səfirliyi və Küveyt dövlətinin dəstəyi olmuşdur. Təbii ki, texniki çatışmazlıqlar görmə üzrə əlilliyi olan insanlar üçün dərsliklərin, dərs vəsaitlərinin nəşrinə mənfi təsir göstərir. Bu cür nəşrlərin çox maliyyə tələb etməsi çap işlərinin ləngiməsinə səbəb olan başlıca amillərdən biridir. Təbii ki, bu işə Təhsil Nazirliyi, Mədəniyyət Nazirliyi dəstək olmalıdır.

Nəşriyyatda orta məktəblərdə birinci siniflər üçün riyaziyyat üzrə Bəybala İbadullayev, Azərbaycan dili üzrə işə Famil Hacıyev dərsliklərin, dərs vəsaitlərinin redaktəsini həyata keçirirlər. Qeyd edək Famil Hacıyev və Bəybala İbadullayev özləri də görmə üzrə əlilliyi olan insanlardır. Bundan başqa digər redaktorlar nəşriyyatda fəaliyyət göstərirlər ki, onlar özləri də görmə üzrə əlil şəxslərdir. Çünki bu kitabların redaktəsini görmə üzrə əlilliyi olan insanlar həyata keçirə bilərlər. Həmçinin qeyd edək ki, ümumiyyətlə, nəşriyyatda fəaliyyət göstərən işçilərin 90 %-i görmə üzrə əlildir.

Orta məktəb sistemində olan problemlərdən ən başlıcası dərsliklərin 8-ci sinifə qədər olmasıdır. Qeyd edək ki, görmə üzrə əlil olan şagirdlər üçün nəzərdə tutulmuş məktəblər 12-ci sinifə qədərdir. Onlar 12 illik təhsil alırlar. Maliyyə çətinlikləri dərsliklərin və dərs vəsaitlərinin təminatına maneə olan ən başlıca problemlərdən biridir.

Ölkəmizdə sağlamlıq imkanları məhdud insanların həyat şəraitinin yaxşılaşdırılması, onların təhsili, reabilitasiyası, asudə vaxtın səmərəli təşkili dövlətin diqqət mərkəzindədir. Bu mənada gözdən əlil vətəndaşların da təhsil, elm və mədəni mühitdən lazımcına faydalanması məqsədilə müxtəlif layihələr həyata keçirilir.

Gözdən Əlillər Cəmiyyəti Mərkəzi İdarəsi Rəyasət Heyətinin 23 may 1980-ci il tarixli, 11 nömrəli qərarına əsasən Respublika Mərkəzi Kitabxanasının yaradılmasına sərəncam verilmiş, kitabxana 01 iyun 1981-ci ildə fəaliyyətə başlamışdır. Sonralar Gözdən Əlillər Cəmiyyətinin büdcəsində maliyyə çətinliyi yarandığından kitabxana işçilərinə əmək haqqı verilməsi və yeni "danışan kitablar"ın alınması mümkün olmadı. Ona görə Gözdən Əlillər Cəmiyyətinin Respublika Mərkəzi Kitabxanası 01 yanvar 1994-cü ildən Mədəniyyət Nazirliyinin tabeliyinə verildi. Bu kitabxananın fərqli cəhəti bütün oxuculara fərdi yanaşma ilə fəaliyyət göstərməsidir. Burada oxucuların görmə səviyyəsi, obyektə adaptasiya dərəcəsi, digər xüsusi amillər nəzərə alınır [2].

Bu unikal mədəniyyət ocağının yaranması gözdən əlillərə kitabxana-informasiya xidmətinə daha da yaxşılaşdırmaq məqsədilə Azərbaycan Korlar Cəmiyyətinin Bakı şəhərindəki obyektlərində yerləşən kitabxana və fonotekaların mərkəzləşdirilməsi zərurətindən irəli gəlmişdir.

1999-cu ildən kitabxanaya Rusiyadan alınan yeni kitablar daxil edilmişdir. 2002-ci ildən Gözdən Əlillər Cəmiyyətində yaradılmış studiyada Azərbaycan dilində materialların hazırlanması, 2006-cı ildən isə yeni yaradılmış nəşriyyatda Brayl şrifti ilə Azərbaycan dilində kitabların çapına başlanılmışdır.

Məlumdur ki, gözdən əlil insanlar səsə daha çox həssasdırlar. Buna görə də kitabların səsləndirilməsi üçün aydın səsi və səlis tələffüzü olan könüllülərə daha çox üstünlük verilir. Bundan əlavə, kitabxanada mərhum direktor, Əməkdar artist Aydın Qaradağlı, Xalq artisti, diktör Ofeliya Sənəni, Xalq artisti Rəsim Balayev kimi sənətkarların səsləndirdiyi audiokitablara da var. Hazırda isə Azərbaycan Radiosunun diktörləri – Xalq artisti Eldost Bayram, Zərifə Ağahüseynqızı bu lazımlı işi həyata keçirirlər [1, s. 5].

Respublika Gözdən Əlillər Kitabxanasının rəsmi saytı – <https://gerk.az/> mövcuddur. Saytda oxucuların qeydiyyatı alındığı abonent şöbəsi, MP3 formatlı CD-lər, Brayl kitabları, qəzet və jurnallar, ənənəvi kitablardan istifadə imkanı yaradılan oxu zalı, səsləndirmələrin həyata keçirildiyi o cümlədən, CD nüsxələrin bərpa olunduğu səsazma studiyası, səsli kitabların qorunduğu fonoteka şöbəsi, Brayl kitabları şöbəsi və ənənəvi kitablar şöbəsi fəaliyyət göstərir. Oxucu kontingenti müxtəlif yaş qruplarını əhatə edən kitabxananın saytında fəal oxucuların şəkillərinin yer aldığı fotoqalerya, səsli kitablara dinləmə imkanının olduğu eyni zamanda rus dilli oxuculara da xidmət göstərən "Danışan kitabxana" bölməsi yer alır. Saytın xəbərlər bölməsində yeniliklər, keçirilən tədbirlər paylaşılır. Qalerya başlığı altında fotoqalerya, videoqalerya,

audioqalerya bölmələri var. Fotoqalerya və videoqalerya hissəsində kitabxanadan görüntülər, tədbirlərdən videolar yerləşdirilib. Audioqaleryaya bölməsində Azərbaycan ədəbiyyatından V.Babanlının "Vəcdan susanda", E.Hüseynbəylinin "13-cü həvari", E.Elatlının "Seçilmiş cəza", R.Hüseynovun "Milletin zərrəsi", dünya ədəbiyyatı klassiklərindən Ç.Aytmatovun "Qiyamət", A.Kuprin, V.Korolenko və başqalarının "Seçilmiş əsərləri" yerləşdirilmişdir.

Sayt Azərbaycan, rus və ingilis dillərində fəaliyyət göstərir. Saytda oxucuların hüquqları, vəzifələri, məsuliyyəti, kitabxanadan və oxu zallarından istifadə qaydaları, kitabxananın oxuculara xidmət üzrə öhdəlikləri qeyd edilmişdir. Kitabxananın ünvanı, əlaqə telefon nömrəsi və email verilmişdir.

Qeyd edək ki, Fəridun bəy Köçərli adına Respublika Dövlət Uşaq Kitabxanasında da Brayl əlifbası ilə çapdan buraxılan kitablar yer alır. Dünya uşaq ədəbiyyatından Şarl Perronun "Büllür başmaq", Mixail Lermontovun "Aşiq Qərib" hekayələri, Aleksandr Puşkinin "Qızıl xoruz", Azərbaycan ədəbiyyatından Məhəmməd Füzulinin "Meyvələrin söhbəti", Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin "Ovçu Qasım", Xanımana Əlibəylinin "Mərcanqulu əfsanəsi", Mir Cəlalın "Qələm", "Yuxu və külək", "Buz maşını", "İki rəssam" hekayələrinin toplandığı kitab, bundan əlavə, "Xoruz", "Məlikməmmədlə vəfali atın nağılı"nın olduğu "Nağıllar" kitabları da var. Bu kitablar Mədəniyyət Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilən "Bərpanəş" layihəsi çərçivəsində 2019-cu ildə "RENESSANS – A" Nəşriyyat Evi tərəfindən Brayl əlifbası ilə çapdan buraxılmışdır. Burada 11 adda çap kitabının, 10 adda elektron kitabın təqdimatı da keçirilmişdir.

F.Köçərli adına Respublika Dövlət Uşaq Kitabxanasında rəflərdə uşaqlar üçün Brayl əlifbası ilə kitablara yanaşı, 2013, 2014, 2015-ci illərdə nəşr edilmiş böyükklər üçün rus ədəbiyyatı nümunələri də yer alır.

"Bərpanəş" layihəsi ilk dəfə olaraq Respublika Gözdən Əlillər Kitabxanası, "Araxçın MMC/Silent Communication" təşkilatının birgə əməkdaşlığı ilə ərəşəyə gəlmişdir [3].

Qeyd edək ki, BMT Baş Məclisi 13 dekabr 2006-cı ildə "Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında" Konvensiya qəbul etmişdir. Konvensiya 3 may 2008-ci ildə qüvvəyə minmiş, 210 dövlət tərəfindən ratifikasiya edilmişdir. Azərbaycan Respublikası həmin Konvensiyaya 2 oktyabr 2008-ci ildə qoşulmuşdur. "Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında" Konvensiyaya qoşulmaq barəsində Azərbaycan Respublikasının Qanununun ikinci maddəsinin "Anlayışlar" hissəsində qeyd edilir:

"Ünsiyyət"ə dillərdən, mətnin əks etdirilməsindən, Brayl əlifbasından, taktill ünsiyyətdən, böyük şriftlərlə çapdan, müəssər multimedia vasitələrindən, eləcə də çap materiallarından, audiovasitələrdən, sadələşdirilmiş dildən, qıraətçilərdən, habelə mümkün informasiya – kommunikasiya texnologiyaları da daxil olmaqla, ünsiyyətin gücləndirici və alternativ metodlarından, üsul və formatlarından istifadə daxildir.

Maddə 9-a daxil olan "İstifadə imkanları" hissəsində üç müddəə xüsusi qeyd edilməlidir. İştirakçı dövlətlər həmçinin aşağıdakı məqsədlərlə lazımi tədbirlər görürlər:

d) əhali üçün açıq olan binaları və digər obyektləri Brayl əlifbası ilə icra olunmuş işarələrlə asan oxunan və anlaşıqlı formada təchiz etmək;

f) əlillərin informasiyaya çıxış imkanını təmin etmək üçün onlara kömək və dəstək göstərilməsinin digər lazımi formalarını inkişaf etdirmək;

g) əlillərin, Internet də daxil olmaqla, yeni informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadə etməsinə həvəsləndirmək;

Maddə 24 "Təhsil" adlanır və burada gözdən əlilliyi olanların təhsil almaq sahəsində hüquqları, görülməli olan lazımi tədbirlər qeyd edilir.

1. İştirakçı dövlətlər əlillərin təhsil almaq hüququnu tanıyırlar. Bu hüququn ayrı-seçkiliyə yol vermədən və imkanların bərabərliyi əsasında həyata keçirilməsi üçün iştirakçı dövlətlər bütün səviyyələrdə əlinin bütün həyatı boyu inklüziv təhsili və təlimi təmin edir və bu zaman aşağıdakılara çalışırlar.

2. İştirakçı dövlətlər bu hüququn həyata keçirilməsi zamanı aşağıdakıları təmin edirlər:

a) əlillər, əlillik səbəbinə görə təhsildən, əlil uşaqlar isə pulsuz ibtidai və orta təhsildən kənarlaşdırılmasınlar;

b) əlillər öz yaşayış yerlərində digərləri ilə bərabər səviyyədə inklüziv, keyfiyyətli və pulsuz ibtidai və orta təhsil almaq imkanlarına malik olsunlar;

c) fərdi tələbatı nəzərə alan vasitələrlə təchiz olunsunlar;

d) əlillər, təhsil sistemində effektiv tədrisi yüngülləşdirmək üçün tələb olunan yardımı alsınlar;

e) biliklərin mənimsənilməsinə tam şərait yaratmaq məqsədilə biliklərin və sosial inkişafın mənimsənilməsinə maksimum kömək edən şəraitdə səmərəli tədbirlər görülməsini təmin etsinlər.

3. İştirakçı dövlətlər əlillərə həyatı və sosial vərdişləri mənimsəmək imkanını yaradırlar ki, bu da onların, təhsil prosesində və cəmiyyətin həyatında tam və bərabər iştirak etmələrini asanlaşdırır. İştirakçı dövlətlər bu istiqamətdə lazımi tədbirlər görür, o cümlədən:

a) Brayl əlifbasının, alternativ şriftlərin, o cümlədən də ünsiyyətin alternativ metodlarının, üsullarının və formatlarının, eləcə də səmtləşmə və mobillik vərdişlərinin mənimsənilməsinə şərait yaratmaqla yanaşı, həmyaşıdlar tərəfindən dəstəklənməsinə və hamilik üçün şərait yaradırlar;

4. İştirakçı dövlətlər bu hüququn həyata keçirilməsini təmin etmək üçün müəllimlərin, eləcə də Brayl əlifbasını, jest dilini bilən əlil müəllimlərin bu işə cəlb olunması və tədrisin bütün səviyyələrində çalışan mütəxəssislərin və xidmət heyətinin təhsili üçün lazımi tədbirlər görürlər. Bu cür tədris, əlillik problemi baxımından təhsil prosesini əhatə edərək, əlillərə yardımın

göstərilməsi istiqamətində gücləndirici alternativ metodlardan, ünsiyyət üsulları və formatlarından, tədris metodikası və materiallardan istifadəni əhatə edir.

5. İştirakçı dövlətlər əlillərin ümumi ali təhsilə, peşəkar tədris prosesinə, böyükər üçün təhsilə və bütün həyatı boyu tədrisə heç bir ayrı-seçkilik olmadan digər şəxslərlə birlikdə cəlb olunmasını təmin edir. Bu məqsədlə iştirakçı dövlətlər əlillərə lazımi vəsaitlərin təqdim olunması payğısına da qalırırlar [6].

"Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunun IV fəsilə "Əlilliyi olan şəxslərin təhsili"nə ayrılıb. Bu Qanun Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 94-cü maddəsinin I hissəsinin 1-ci bəndinə uyğun olaraq əlilliyi olan şəxslər barəsində dövlət siyasətinin əsaslarını və onların hüquqlarının müdafiəsi sahəsində dövlətin vəzifələrini müəyyən edir, əlilliyə səbəb olan risklərin, əlillik əlamətinə görə ayrı-seçkiliyin bütün formalarının aradan qaldırılmasını, əlilliyi olan şəxslərin reabilitasiyasını, cəmiyyətin həyatında tam həcmdə iştirakını və sosial inteqrasiyasına şərait yaradılmasını, onlara aid olan strategiya və proqramlara dair qərarların qəbulu prosesinə fəal cəlb olunmasını, əlilliyi olan şəxslərin hüquq və azadlıqlarının tam və bərabər səviyyədə həyata keçirilməsini, onların şərəf və ləyaqətinin müdafiəsi sahəsində yaranan münasibətləri tənzimləyir.

Qanunun bezi maddələrinə nəzər salaq.

Maddə 18. Sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların məktəbəqədər və məktəbdən kənar təlim və tərbiyəsi.

18.2. Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların təlim və tərbiyəsi "Məktəbəqədər təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə tənzimlənir.

Maddə 20. Əlilliyi olan şəxslərin təhsili və peşə hazırlığı

20.1. Əlilliyi olan şəxslərin təhsili və peşə hazırlığı Azərbaycan Respublikasının "Təhsil haqqında" və "Sağlamlıq imkanları məhdud şəxslərin təhsili (xüsusi təhsil) haqqında" qanunları ilə tənzimlənir.

20.5. Dövlət əlilliyi olan şəxslərin təhsili və peşə hazırlığı üçün pedaqoji kadrların, psixoloqların, sosial işçilərin və digər mütəxəssislərin hazırlanmasını təmin edir [7].

BMT-nin "Əlillərin hüquqları haqqında" Konvensiyasının icrasına dair Azərbaycan Respublikasının ilk hesabatı 2011-ci ilin yanvarında təsdiq olunub. Burada həmin ildə keçirilən tədbirlər, layihələr öz əksini tapmışdır.

Maddə 7. Əlil uşaqlar.

19 may 1998-ci il tarixdə qəbul olunmuş "Uşaq hüquqları haqqında" Qanuna əsasən dövlət orqanları, bütün fiziki və hüquqi şəxslər öz fəaliyyətində uşaqların mənafələrini üstün tutmalı, onların hüquqlarının təmin olunmasına şərait yaratmalıdırlar.

Həmin Qanunun 35-ci maddəsinə uyğun olaraq sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların növbədən kənar, Azərbaycan Respublikasının Nazirlər

Kabineti tərəfindən müəyyən olunmuş qaydada tibbi, defektoloji və psixoloji yardım almaq hüququ vardır. Qeyd olunmalıdır ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 22 dekabr 2008-ci il tarixli Sərəncamı ilə 2009-cu il Azərbaycan Respublikasında "Uşaq ili" elan edilmiş və bununla əlaqədar Tədbirlər Planı təsdiq olunmuşdur. 2009-cu il martın 18-də keçirilmiş referendum nəticəsində Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına edilmiş əlavələr və dəyişikliklər, həmçinin uşaq hüquqlarının təşviqi və dövlətimizin beynəlxalq öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Maddə 9. İstifadə imkanları

Məhdud fiziki imkanlı insanların informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından (İKT) istifadə imkanlarının artırılması məqsədi ilə Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyi (RİTN), Heydər Əliyev Fondu və BMT-nin İnkişaf Proqramı tərəfindən birgə həyata keçirilən layihə çərçivəsində Azərbaycanın 3 bölgəsində informasiya mərkəzləri yaradılmışdır. Onlardan biri Bakı şəhərində, digərləri isə regional olmaqla Gəncə və Naxçıvanda yaradılmışdır.

Müasir texnologiyalarla təchiz olunmuş bu mərkəzlərdə oxu zalları, təlim-tədris mərkəzləri, audiokitabxanalar, kitabxana fondunun audioformata çevrilməsi üçün səsyzma studiyaları, sürətli internetə çıxışla və xüsusi olaraq kor və görmə qabiliyyəti zəif uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuş son model kompüterlərlə təmir olunmuş kompüter mərkəzləri qurulmuş və kinozal fəaliyyət göstərir. Bu mərkəzlərdə 1000-ə yaxın Brayl əlifbası ilə nəşr olunmuş kitablar, kinozallarda lal və karlar üçün subtitrlı filmlərin nümayişi, əqli cəhətdən zəif insanlar üçün zehni inkişaf etdirən oyunları otağı istifadəyə verilmişdir. Buraya əlil arabası ilə gələnlər maneəsiz hərəkət edə biləcəklər. RİTN gözdən əlil insanların telekommunikasiya sistemlərindən və informasiya texnologiyalarından yararlanmaları və onların məşğulluq problemlərinin həll olunması üzrə Azərbaycan Gözdən Əlillər Cəmiyyəti İctimai Birliyi ilə sıx əməkdaşlıq edir. Belə ki, 2009-cu ildə Cəmiyyət tərəfindən "Oxfam" Beynəlxalq Humanitar təşkilatının maliyyə dəstəyi ilə həyata keçirilən "Gözdən əlillərin iqtisadi hüquqlarının təmin olunması" layihəsi çərçivəsində Rabitə Peşə Reabilitasiyası Məktəbi təşkil olunmuşdur.

Bununla əlaqədar "Dilmanç" layihəsi çərçivəsində mətnlərin səsləndirilməsi və kompüterin səsle idarə edilməsi sistemlərinin yaradılması üzrə işlər aparılır. Bu sistemlər məhdud fiziki imkanlı insanlara klaviatüradan istifadə etmədən internetdən istifadə etmək, elektron poçtla işləmək, mətnlər hazırlamaq və göndərmək imkanını yaradacaqdır. Veb-saytların "W3C" təşkilatının "Veb Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.0" tövsiyələrinə (böyüdülmüş şrift, Brayl şrifti, səsləndirmə, simvollar və sadələşdirilmiş dil və s.) uyğunlaşdırılması sahəsində işlərin genişləndirilməsi həyata keçirilir [8].

1 sentyabr 2018-ci ildən açıq fəaliyyətə başlayan, Heydər Əliyev Fondunun təşəbbüsü və dəstəyi ilə yaradılmış Bakı Kitab Mərkəzi müxtəlif

dillərdə və janrlarda kitabları özündə ehtiva edir. Mərkəzdə mütəmadi olaraq, müxtəlif ədəbi və mədəni tədbirlər də keçirilir. Bakı Kitab Mərkəzinin ikinci mərtəbəsində Uşaq Guşəsi və Zəif Görenlərin Guşəsi yer almaqdadır.

23 sentyabr 2018-ci ildə gözdən əlilliyi olan uşaqlar Bakı Kitab Mərkəzində onlar üçün hazırlanmış maraqlı tur keçirilib. Uşaqlar Kitab Mərkəzinin gözdən əlilliyi olan uşaqlar üçün ayrılmış hissəsi ilə də tanış olublar. Həmçinin onlar burada təqdim olunan audiokitablardan da dinləyiblər.

31 may 2019-cu ildə Bakı Kitab Mərkəzinin rəsmi saytında "Görmə imkanları məhdud uşaqlar üçün müəssər formatlı nəşrlərin hazırlanması" adlı layihənin təqdimatı keçirilməsi ilə bağlı məlumat verilib:

"Mayın 31-də Bakı Kitab Mərkəzində Gözdən Əlillər Cəmiyyəti və Əlil Ziyalılar İctimai Birliyinin birgə icra etdikləri "Görmə imkanları məhdud uşaqlar üçün müəssər formatlı nəşrlərin hazırlanması" adlı layihəsinin təqdimatı keçirilib. Bu layihə Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi yanında Dövlət Sosial Müdafiəsi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə həyata keçirilmiş silsilə tədbirlərdən biridir. Tədbirdə görmə və eşitmə əlilliyi olan uşaqlar üçün ölkədə ilk dəfə olaraq hazırlanmış tiflo-surdo elekton və daktil kitablar təqdim edilib və uşaqlara hədiyyə olunub.

Gözdən Əlillər Cəmiyyətinin vitse-prezidenti Reyhan Cəfərova layihə haqqında ətraflı məlumat verib. Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin nümayəndəsi Lələ Kazımova, Əməkdar artistlər Nərgiz Cəlilova və Rafiq Həşimov, Gözdən Əlillər Cəmiyyətinin Brayl Nəşrləri İnformasiya Resurs Mərkəzinin direktoru Mais Muradov və başqaları layihənin əhəmiyyətindən, görmə imkanları məhdud şəxslərin həyatında kitabın rolundan söz açıdılar [4].

Layihədə təqdim olunan kitablar arasında "Altun kitab" Nəşrlər Evi tərəfindən nəşr edilən "Cırtıdan", "Qoğal", "Ağıllı meymun" kimi hekayələr var.

Görmə məhdudiyyəti olan uşaqlar üçün ayrılan "Zəif Görenlərin Guşəsi" hissəsində xüsusi avadanlıqlar yerləşdirilib. Həmin avadanlıqlar vasitəsilə uşaqlar audiokitablardan dinləyə bilər, yazı bilər və kitabları oxuya bilərlər. Aparatların üzərində idarə düymələrinin hər birinin Brayl əlifbası ilə adları da qeyd olunub. Uşaqlar avadanlıqlara toxunaraq onlardan istifadə edə bilərlər.

Avadanlıqların əksəriyyəti Freedom Scientific şirkəti tərəfindən hazırlanıb. Bu şirkət görmə qabiliyyəti zəif olan insanlar üçün dünyanın ən böyük köməkçi texnologiya istehsalçısıdır və buradakı bütün məhsullar sınaqdan keçirilir.

Mərkəzdə Freedom Scientific şirkətinin "Everest-D V4" avadanlığı yer alır ki, bu "Brayl printeri" də adlanır. Aparatın üzərində yeni sətir keçid, boşluq qoyma və s. kömək məqsədli düymələr yerləşir. "TOPAZ HD DESKTOP" adlanan digər bir avadanlığın da istifadəsi asandır, eyni zamanda müxtəlif xüsusiyyətlərlə malikdir. "TOPAZ HD DESKTOP" geniş böyütmə diapazonuna malik yüksək dəqiqlikli kamerası ilə yanaşı, həm də axtarış funksiyası və 33 rəng rejimi kimi qabaqcıl funksiyaları ehtiva edir. Bu avadanlıq ayrıca

qəzetlərə, fotoşekillərə və xəritələrə baxmaq üçün ideal olan unikal inkişaf etmiş tam rəngli rejimi də əhatə edir.

İstifadəyə yararlı avadanlıqlardan biri də Freedom Scientific markasından "SARA CE" avadanlığıdır. Avadanlıq görmə qabiliyyəti zəif olan insanlar üçün yeni nəsil müstəqil oxucu cihazıdır. İstifadəsi asandır və çap olunmuş mətni tez bir zamanda şifahi mətnə çevirir. Mətni seçilən səslərdə və dillərdə insan nitqinə çevirmək qabiliyyətinə malikdir. Parlaq toxunma düymələri və səs menyusu ilə quraşdırılmış klaviaturası var. Üzərində müxtəlif idarəetmə məqadəsli düymələr yerləşir.

"THE FOCUS 40 BLUE (V)" istifadəyə yararlı avadanlıqlardandır. Rahat klaviatura və idarəetmə tənzimləmələri ilə yüngül və yığcamdır. Smartfonlar, iPad və planşetlər kimi iOS və Android cihazlarına asanlıqla qoşula bilmək olur. Brayl mətnini asanlıqla daxil etmək üçün "Perkins" üslublu klaviaturadan da istifadə etmək olar.

Mərkəzdə Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi sayəsində Brayl əlifbası ilə çap edilmiş kitablar da yer alır. Həmin kitablar avadanlıqlar olan hissədə divarda sərgilənir. Onların arasında Nəriman Nərimanovun "Nadir şah", Mirzə Ələkbər Sabirin "Hophopname", Rəsul Rzanın "Şeirələr", Anarın "Dantenin yubileyi" əsərləri də var.

Bu gün gözdən əlillər üçün kitabların çap edilməsi və onların kitabxanalara paylanması olduqca aktual olsa da, bu sahədə araşdırmalar, məqalələr və s. çox məhduddur. Cəmiyyətimizdə insanların önəmli kateqoriyalarından birini təşkil edən gözdən əlil şəxslər üçün kitab nəşrinin mütləq həyata keçirilməsi, onun təbliği, təhsil müəssisələrinə, kitabxanalara paylanması üçün əhəmiyyətli tədbirlər görülməsi məqsəduyğun hesab edilir.

ƏDƏBİYYAT

1. Məmmədli N. Hissləri ilə oxuyanların kitabxanası // "Mədəniyyət" qəzeti, - 2021.- 9 iyun.- S.5.

2. Abasova L. Görmə əlilliyi olan insanlar üçün nəşriyyat, kitabxana və onların mövcud problemləri... // <https://www.moderator.az/news/327580.html>

İnternet resursları

3. https://azertag.az/xeber/Berpanesr_layihesi_cherchivesinde_Brayl_elifba_si_ile_nesr_olunan_kitablarin_teqdimati_olub-1336042

4. <https://bakubookcenter.az/article/207>

5. <https://modern.az/aktual/378852/13-noyabr-qzden-eliller-gunudur/>

6. <https://justice.gov.az/categories/115>

7. <https://president.az/az/articles/view/29521>

8. https://www.sosial.gov.az/uploads/images/image_750x_5dfca8f465460.p

df